

századi „huszár befogadás” után a hagyományok ápolása terén is igyekszik megtenni mindent. Ez pedig a mai viszonyok közepette mindenképpen dicséretes!

Amint arra már utaltam, Bene János igyekezett alapos jegyzetekkel segíteni a leírtak megértését, ahol lehetett, ott a kötetben szereplőkről is „kis életrajzokat” közölt. Sajnos sok eset-

ben kérdőjelekkel kellett helyettesítenie az adatokat. Reméljük azonban, hogy lelkes kutatómunkája nyomán a kérdőjelek csökkenni fognak és az itt-ott előforduló elírások, kisebb tévedések – melyek könnyen elkerülhetők lettek volna – újabb munkáiban már nem fordulnak majd elő.

Szakály Sándor

GOSZTONYI PÉTER

A VÖRÖS HADSEREG A szovjet fegyveres erők története, 1917–1989

A kiegészítő fejezetet írta és a Függelékét összeállította: Vargyai Gyula

(Zrinyi Kiadó, Budapest, 1993. 421 o.)

Gosztonyi Péter könyve eredetileg 1980-ban jelent meg. Ezzel kapcsolatban az első gondolat, amely felmerül az olvasóban: érdemes volt-e közel másfél évtizeddel később magyarul is megjelentetni ezt a könyvet? Most, amikor folyamatosan kerülnek elő újabb és újabb dokumentumok? A véleményem egyértelmű: igen, érdemes volt. A szerzőt dicséri, hogy az utóbbi öt-nyolc évben napvilágra került anyag – mint pl. a Zsukov-émlékiratokból kicenzúrázott részek, Volkogonov könyve, de más is – ugyan árnyalja a képet és hiányokat pótol, de nem indokolja a könyv koncepciójának és következtetéseinek felülvizsgálatát. Ahhoz viszont még túl kevés került elő, hogy a könyvet teljesen át lehessen dolgozni. Véleményem szerint ehhez még 5-6 évet kell legalább várni.

Az I. fejezetben (Út a forradalomba) rögtön „meredek” megállapítások találhatók. Így pl. meglehetősen részletességgel tárgyalja a német titkosszolgálat és a bolsevikok kapcsolatát, megjegyezve, „hogy a németek részéről nagy politikai tévedés volt” azt hinni, együtt lehet működni a bolsevikokkal. Azt a megállapítást viszont, „hogy a bolsevikok akkor még nem akarták pártjuk korlátlan diktatúráját” nem érzem meggyőzőnek.

A II. és III. fejezet (A Vörös Gárdától a népi hadseregig, A polgárháború vége) a polgárháborús és intervenció harcok története. Egyébként a téma kettéválasztása nem tűnik indokoltnak. Leszámol egyrészt a „február 23.” mítosszal, merthogy akkor Pszkov/Narva térségében semmilyen harc nem volt a németekkel. 23-án csak a mozgósítást rendelték el, viszont a

németek csak néhány nappal később értek el a későbbi észti határra, ahol azonban a kapott parancs szerint meg is álltak. Másrészt részletesen ismerteti azokat az erőfeszítéseket, amelyeket a bolsevik vezetés tett a (korábban éppen általa szétzilált) fegyelem és harcképesség helyreállítására. A valóságnak megfelelően értékeli az intervenciót, melyben a beavatkozók csak félszívvel vettek részt, és hasonlóan a fehérek teljesítményét. Ez így summázható: a háborút nem annyira a vörösök nyerték meg, mint a fehérek veszítették el.

A IV. fejezetben (Háború és béke között) az 1935-ig terjedő időszakot tekintti át. Itt ismerteti a kronstadti felkelést, melynek során a Balti Flotta matrózai megpróbálták számonkérni a bolsevikoktól be nem váltott ígéreteiket, majd rátér a fejlesztés problémáira. Ír az elméleti vitákról, az első haditechnikai eredményekről, és jelentőségének megfelelően értékeli a Hitler hatalomra jutásáig tartott német–szovjet katonai együttműködést. Ezt részben túldimenzionálták, részben agyonhallgatták. „Az azonban kétségtelen tény, hogy a német katonai és műszaki segítség hasznára vált a Vörös Hadseregnek, és nagyban hozzájárult a huszas évek közepi felkelést áthidalásához.” A fejezet bevezetőjében említett azon állítás, hogy szovjet katonai tanácsadók működtek volna Törökországban, nem tűnik megalapozottnak: semleges forrásból soha nem erősítették meg. Ám említést érdemelt volna az, hogy a szovjet–török megegyezés a kaukázusi népek, elsősorban az örmények rovására történt.

Az V. fejezet (Új világháború küszöbén) az 1941. június 22-ig terjedő időszakot tekintti át.

Ez a fejezet a gyengébbek közé tartozik. A spanyol polgárháborúval kapcsolatban meg kellett volna említeni az NKVD szerepét, s azóta az is egyértelmű, hogy a Köztársaság a szó szoros értelmében is fizetett a szovjet hadianyagért. A tisztogatások tisztai áldozatainak számát óvatos becsléssel „több mint harminc-ötezerre” teszi. Azóta – elsősorban Volkogonov kutatásai alapján – tudjuk, hogy elérte a 40 000 főt is. A Jezsov eltüntetése után rehabilitáltak háromszáz létszámát az újabb kutatások is megerősítették. Ír a tisztogatásoknak a fegyveres erőkre minden mennyiségi fejlesztés ellenére (vagy mellett?) gyakorolt hatásáról, a szovjet-német egyezségről, de a magyarországi olvasót a számunkra ismeretlen „háborúcskák” története érdekelheti a legjobban. (Távol-Kelet, Finnország. Sajnos, a lengyelországi hadjáratról alig tudunk meg érdemlegeset. Érthető, hiszen ennek dokumentumai csak mostanában kezdenek hozzáférhetővé válni.)

A VI. fejezet „A Szovjetunió Nagy Honvédó Háborúja” címet viseli – szükségszerűen, hiszen ez a hivatalos neve. Reális értékelést kapunk benne a harcokról. Nem becüli le, de nem is értékeli túl a szovjet harcosok és a lakosság helytállását. Megjegyzi azonban, hogy a szovjet módszerekbe „egy demokratikusan megválasztott kormány már régen belebukott volna”. Érdekes veszteségi és létszámadatokat közöl, melyek nyugaton valószínűleg ismertek, de nálunk feltehetően az újdonság erejével hatnak. Jól érzékelteti, hogy Sztálin hogyan szabadítja rá az országra és a hadseregre a „némi szocializmussal kevert” nagyorosz nacionalizmust. A Lend-Lease szállítások legfontosabb eredményeként a szerzővel együtt azt tartom, hogy a sok tízezer gépjármű, végre, úgy-ahogy működőképessé tette a szovjet hadtápot. A hadtápellátás egyébként mindig is a szovjet (és orosz) hadviselés leggyengébb része volt, azonban erről feltűnően keveset olvashatunk, noha már a magyar hadtörténeti irodalomban is emlegették (szelíden) a hatvanas évek végétől.

Nagyon kevés olvasható a fejezetben a Vörös Hadsereg fegyelmi helyzetéről, még akkor is, ha figyelembe vesszük ennek „tiltott” voltát. Ír az 1941-ben felállított NKVD-s zárókülönítményekről, bár úgy tudja, hogy csak 1944 őszéig álltak fenn. Valójában – esetleg némi módosítással – a háború után is működtek. Feltűnően visszafogott a szovjet katonáknak a lakossággal szembeni magatartásával kapcsolatban. Ez összefügghet azzal is, hogy a téma mindvégig a mindenki szovjet vezetés érzékeny pontja volt. Nem lehet véletlen, hogy 1980-ban a Svájci Szövetségi Levéltár nem engedélyezte a szerzőnek a zárt anyagban talált adatok

közlését. A szerző szerint az atrocitásoként „elsősorban a Vörös Hadsereg politikai és propagandaszerveinek elhibázott politikáját terheli a felelősség”. Ennél szerintem azonban fontosabb, hogy a Szovjetunió nem írta alá a hadifoglyokra és a polgári lakosságra vonatkozó genfi egyezményeket, és az, hogy az átlagos szovjet katona otthon olyan alacsony életszínvonalon élt, hogy valósággal „megvadult” a kelet-közép-európai „jómódtól”. Úgy érzem, hogy itt a szerző abba – az egyébként minden történesszel megtörténhető – hibába esett, hogy túlságosan is azonosult szereplőivel.

Nincs szó a fejezetben arról, hogy miért volt 1942 őszéig a német és utána a szovjet hírszerzés nyomasztó fölényben. A németeknek a sztálingrádi csatáig gyakorlatilag minden, utána pedig semmi nem sikerült. Talán összefügg azzal, amit csak az utóbbi időben sikerült néhány kutatónak bizonyítani: legkésőbb Kurszk után Hitler tisztában volt: minden elveszett? Mindenesetre a titkosszolgálatok működése túlnő a könyv keretein.

Míg az eddigieket a jól tájékozott hazai olvasó – ha nem is teljességében – valamennyire ismerhette, a következő fejezetek tartalma (néhány morzsa kivételével) feltehetően mindenkinek új. Egyébként ezekben a fejezetekben a szerző újra megtalálta a megfelelő hangvételt.

A VII-ben (A háború után) a sztálini időszak utolsó éveivel foglalkozik. „A fegyverletételre már amúgy is hajlandó Japán elleni szovjet támadásnak katonailag korántsem volt akkora jelentősége, mint amekkorát a tűzásokban sohasem szűkölködő szovjet történetírás utólag tulajdonított neki.” Leszögezi, „hogy a Szovjetunió volt a második világháború egyetlen olyan győztes nagyhatalma, amely 1945 után területileg is gyarapodott”. (Rajta kívül csak Jugoszlávia gyarapodott abszolút értelemben.) Szó van a hadsereg háború utáni első átszervezéséről, valamint a Szovjetunióba *átköltöztetett* német hadiipari szakemberek szerepéről a fejlesztésben, nem becslülve le a „valódi” szovjet szakemberek munkáját sem. Érdekes alfejezetben ismerteti Sztálin utolsó terrorhullámját, majd vázolja a Szovjetunió szerepét a koreai háborúban.

A VIII. fejezet „A szovjet hadsereg a Hruscsov-korszakban” címet viseli. Megismerjük belőle Zsukov marsall tündöklését és bukását, amely tipikusan szovjet karriertörténet, de már csak félreállítással végződik. Érdekes: egyik legnagyobb bűnéül azt rótták fel neki, hogy igyekezett (szovjet viszonylatban) depolitizálni a hadsereget. Itt szól a Varsói Szerződés létrejöttéről, amelyről megállapítja, hogy

„csupán a szovjet hadsereg alintézménye volt”. „Zavarok a gépezetben” címmel külön alfejezetet szentel az 1953-as és 1956-os „testvéri segítségnyújtásoknak”. Itt figyelembe kell venni, hogy a könyv tájékozatlan és kívülálló nyugati olvasóknak íródott. Figyelemre méltó, hogy megemlíti: voltak 1956-ban a forradalom oldalára áttért szovjet katonák, és hogy „a szovjet katonáknak a felkelőkkel való érintkezése, mint »veszélyes jelenség,» némi fejfájást okozott a szovjet vezérkarnak, és »agymosásuk hosszabb időt vett igénybe.”

Ugyanebben a fejezetben van szó a haditengerészet érdemi fejlesztésének megindulásáról, az új haderőnem, a rakétacsapatok megjelenéséről, a berlini, kínai és kubai válságról, s elemzi az időszak szovjet katonapolitikáját. Megítélése szerint Hruscsov bukásában a katonai vezetőkkel támadt ellentétei is közrejátszottak.

A IX-X. fejezetekben Hruscsov bukásától az afganisztáni kalandig terjedő időszakot tárgyalja. (A szovjet fegyveres erők Brezsnyev alatt; A szovjet fegyveres erők a hetvenes években.) Ezekben szó van többek között a szovjet haditengerészet teljes kiépítéséről, a közel-keleti háborúról, a Prágai Tavaszról és elnyomásáról, a Brezsnyev-doktrínáról, a kínai kérdésről és végül az afganisztáni intervenció kezdeteiről. Ahhoz képest, hogy csak publikált – elsősorban sajtó – anyag állt a szerző rendelkezésére, az áttekintés nagyon jó.

A XI. fejezet (Afganisztán – előzmények és következmények) már Vargyai Gyula kiegészítése. Ebben rövid áttekintést kapunk az eseményekről, és végső summázata a következő: „A szovjet csapatok kényszerű kivonását ha katonai vereségnek nem is, de kudarcnak mindenképpen elkönyvelhetjük. Ez pedig – politikai vetületeivel együtt – vereséggel ér fel.”

A Függelékét kifejezetten a magyar kiadás számára állították össze, részben az utóbbi időben napvilágra került dokumentumokból (mint pl. a katyini tömeggyilkosságra vonatkozó irat). Ezek közül kettőhöz lenne megjegyzésem. A hivatalos veszteséglista második világháborús 8 700 000 körüli halottját csak alsó határnak lehet tekinteni, ezek a „valódi” hősi halottak. Szerintem nincsenek benne azok, akik a német foglyotáborokban pusztultak el (kb. 3,3 millió), az egykori hadifoglyok közül az otthoni „átnevelésbe” behaltak, a karhatalmi osztagok által kivégzettek, vagy azok, akik sebesülésükbe később haltak bele. (Ez utóbbit igaznak tartom a polgárháború adataira is.) Feltehetően nincs benne a számban a partizánok vesztesége sem.

Másik megjegyzésem az irodalomjegyzékre vonatkozik. Ugyanis azon műveknek, melyek magyarul (is) megjelentek, csak a hazai adatait közlik. Jobb lett volna a szerző által használt kiadások adatait közölni, s zárójelben megadni az esetleges magyar kiadását. (Pl. Churchill, Gyilasz, Friessner, Hruscsov). Ugyanez vonatkozik néhány eredetileg is magyar nyelvű műre, melynek nyilván a megsemmisített, korábbi kiadását használta a szerző, nem a napjainkbeli újat. (Sík Endre.) Érdemesnek tartom megjegyezni, hogy hiányzik a listából Konsztantyin Szimonov, pedig haditudósításai értékesek.

Pirityi Sándor fordítása jó, olvasmányos, a mű színvonalához illő.

Kiemelkedő jelentőségű hadtörténelmi mű Gosztonyi Péter ezen könyve. Minden történelmitanárnak kötelező olvasmányává tenném.

Nagy Domokos Imre